

УДК 321.01:351.74:327

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-1\(77\)-22](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-1(77)-22)

Олексій РУСНАК

кандидат філософських наук, докторант,
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
rusnak_alexey@ukr.net
ORCID: 0009-0002-9021-5429

ПОСЛАБЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ – ЗАГРОЗА ДЕРЖАВНІЙ БЕЗПЕЦІ ТА ПРИЧИНА НЕЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Дослідження присвячене аналізу послаблення національного суверенітету, що безпосередньо впливає на державну безпеку та ефективність державного управління. Особливу увагу приділено взаємодії національного суверенітету з регіональними інтеграційними процесами та механізмами захисту державного суверенітету в умовах сучасних загроз. Робота спрямована на визначення ключових індикаторів зміщення національного суверенітету та його впливу на стабільність демократичних інститутів.

Методологія. Дослідження базується на системному підході, що включає аналіз наукових джерел, порівняльний метод для розгляду моделей публічного управління, а також метод структурно-функціонального аналізу для виявлення особливостей взаємодії державного та національного суверенітету. Додатково застосовано правове моделювання для оцінки взаємодії національного суверенітету з регіональними інтеграційними процесами, а також компаративний аналіз демократичних і авторитарних режимів.

Наукова новизна. Наукова новизна роботи полягає у виокремленні національного суверенітету як самостійного феномена, що передуює державному суверенітету, а також у встановленні взаємозв'язку між рівнем національної безпеки, стабільністю політичної нації та ефективністю демократичного управління. Визначено основні індикатори послаблення національного суверенітету та його вплив на легітимність державної влади. Досліджено адаптаційні механізми держав до зовнішнього впливу.

Висновки. У висновках визначено ключові стратегії держав щодо збереження суверенітету в умовах інтеграційних процесів та глобалізаційних викликів, а також окреслено можливі перспективи розвитку суверенітету у XXI столітті. Встановлено, що послаблення національного суверенітету веде до загроз державному суверенітету, політичній стабільності та ефективності державного управління. Основними факторами збереження національного суверенітету є розвиток горизонтальних демократичних інститутів, активна участь громадян у політичному житті, свобода слова, а також забезпечення механізмів стримувань і противаг у системі публічного управління.

Ключові слова: державний суверенітет, національна безпека, публічне управління, демократія, авторитаризм, політична нація, громадянська участь.

Alexey Rusnak. WEAKENING OF NATIONAL SOVEREIGNTY: A THREAT TO STATE SECURITY AND A CAUSE OF INEFFECTIVE GOVERNANCE

This study is dedicated to analyzing the impact of weakening national sovereignty on state security and the effectiveness of public governance. Particular attention is given to the interaction between national sovereignty and regional integration processes, as well as mechanisms for protecting state sovereignty amid contemporary threats. The study aims to identify key indicators of national sovereignty displacement and its influence on the stability of democratic institutions.

Methodology. The research is based on a systematic approach that includes the analysis of scholarly sources, a comparative method for examining models of public governance, and a structural-functional analysis to reveal the interaction between state and national sovereignty. Additionally, legal modeling is applied to assess the relationship between national sovereignty and regional integration processes, along with a comparative analysis of democratic and authoritarian regimes.

Scientific Novelty. The scientific novelty of the study lies in distinguishing national sovereignty as an independent phenomenon that precedes state sovereignty, as well as in establishing the interconnection between national security, the stability of the political nation, and the effectiveness of democratic governance. The research identifies key indicators of national sovereignty weakening and its impact on the legitimacy of state authority. Furthermore, it explores the adaptive mechanisms states employ to respond to external influences.

Conclusions. The conclusions define key state strategies for preserving sovereignty in the context of integration processes and globalization challenges, as well as outline possible prospects for sovereignty development in the 21st century. It is established that the weakening of national sovereignty poses threats to state sovereignty, political stability, and the effectiveness of public governance. The primary factors for maintaining national sovereignty include the development of horizontal democratic institutions, active citizen participation in political life, freedom of speech, and ensuring checks and balances in the public governance system.

Key words: state sovereignty, national security, public governance, democracy, authoritarianism, political nation, civic participation.

Постановка проблеми. Політичні системи, як і живі організми, перебувають у постійному русі, зазнаючи безперервних змін. Ці зміни можуть як зміцнювати стабільність, так і створювати загрози для демократичного ладу. Політичний курс уряду коригується відповідно до викликів і проблем, з якими стикається суспільство. Однак, якщо на виклики не знаходиться адекватних відповідей, виникають кризи, що ставлять під сумнів не лише ефективність влади, а й саму політичну систему.

У процесі трансформацій демократичні засади публічного управління можуть поступово слабшати, зміщуючись у бік автократії або тиранії. Особливої уваги заслуговує явище послаблення національного суверенітету, що виникає через втрату політичної рівноваги й може призвести до занепаду вільного політичного життя. Коли демократичний баланс руйнується, влада концентрується в руках вузького кола осіб – правлячого клану, еліти чи бюрократичного апарату, а демократичні інститути стають формальними або взагалі зникають. Саме тому сучасні демократії, щоб забезпечити стійкість і життєздатність демократичного устрою, мають постійно досліджувати природу загроз демократичному устрою і розробляти ефективні механізми їх подолання. Це питання особливо актуальне для наукового середовища, яке займається проблематикою публічного управління в демократичних країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні наукові дослідження висвітлюють низку проблем, пов'язаних із національним суверенітетом, моделлю державного правління та аспектами публічного управління, які можуть як послаблювати, так і зміцнювати суверенітет. Значна увага приділяється питанням зовнішнього управління, націотворення, а також заходам, спрямованим на посилення національного та державного суверенітету. Ці питання досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, зокрема: Ковбасюк В., Квітка С., Пономарьов В., Романюк О., al-Karoui H., al-Shadeedi H., van Veen E., Balasubrahmanyam S., Harrison R., Lons C., Fulton J., Sun D., Al-Tamimi N., Manusama K., O'Donnell G., Wark W., Williams M., Wood R.

Мета статті – комплексний аналіз впливу послаблення національного суверенітету на державну безпеку та ефективність державного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, необхідно розрізняти державний та національний суверенітети, оскільки ці поняття не є тотожними.

У словниках термін «суверенітет» зазвичай визначається як незалежність від будь-яких зовнішніх сил, обставин і осіб, а також як верховенство влади; незалежність держави у зовнішніх і внутрішніх справах [1]. Проте навіть авторитарна країна може мати зовнішній суверенітет або демонструвати суверенітет влади всередині держави. Але чи можна в таких умовах говорити про національний суверенітет? Підтвердженням такої думки є наявне у словниках поняття «народний суверенітет». Наприклад: «В основі державного суверенітету лежить народний суверенітет. Саме народ, здебільшого через вільні вибори, легітимізує державну владу. ... Отже, у сфері державного управління в умовах демократії державний суверенітет фактично збігається з народним» [2]. Збігається, але не є тотожним. Національний, або народний, суверенітет передує державному суверенітету. Як зазначають дослідники, «державний суверенітет усередині країни все ж має обмеження. Такими обмеженнями є основні (природні) права людини, які повинна поважати будь-яка державна влада» [2].

На нашу думку, також, національна безпека та державна безпека – не тотожні поняття, хоча в Законі України «Про національну безпеку» [6] вони чітко не розмежовуються. Зокрема,

– державна безпека визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру;

– національна безпека України трактується як захищеність тих самих аспектів – державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та національних інтересів – але без конкретизації характеру загроз [6].

Таким чином, державна безпека обмежується лише загрозами невоєнного характеру, що звужує її розуміння. Водночас у трактуванні цих понять спостерігається певна концептуальна невизначеність.

Встановлення «точки знаходження» національного суверенітету. Якщо говорити про ліберально-демократичні принципи, державна влада (якщо її ототожнювати з виконавчим механізмом) є лише тимчасовим виконавцем волі нації. У цьому сенсі національний суверенітет є вищим за державний, оскільки в умовах демократичного правління нація повинна постійно стежити за тим, що не відбулось «зміщення» національного суверенітету (Рис. 1). Це підтверджує

Рис. 1. Шляхи «зміщення» або «дрейфу» суверенітету

вислі про те, що демократія – це єдина форма правління, за якої люди колективно управляють самі собою. Вона принципово відрізняється від усіх інших форм правління, зокрема плутократії (влади багатих в їхніх інтересах), аристократії, монархії, диктатури, фашизму, авангардизму (панування еліти всередині політичної партії) або «корпоратократії» (влади корпорацій) [23].

Механізм реалізації публічного управління в демократичних країнах характеризується висловом: «Democracy for and by the people refers to the institutional arrangement of the state (for the people) and mechanisms for participation (by the people)», що можна перекласти як: «Демократія для народу і за допомогою народу стосується інституційного устрою публічного управління (для народу) та механізмів участі громадян (за допомогою народу)». Поняття «of the state (for the people)» [23] можна інтерпретувати як «держава для народу». Водночас сам інституційний механізм і механізми участі народу можуть реалізовуватися по-різному (Рис. 2, 3, 4, 5), залежно від норм, правил і традицій нації, яка сформувала демократичне правління.

Проблема розбалансування та зміщення.

Для будь-якої демократичної країни, нагальним питанням є процес постійного «зміщення» національного суверенітету (Рис. 1), що створює загрозу передусім національній безпеці, а відповідно – і державному суверенітету та державній безпеці. Це потребує безперервного аналізу та оцінки можливих змін у балансі сил, які намагаються змістити важелі з реальної точки знаходження національного суверенітету.

В авторитарних і тоталітарних режимах, а також у демократіях, які не є представницькими, національний суверенітет не має значення в контексті оформлення публічного

управління в країні, точніше – він не сформований. Наприклад, якщо не існує політичної нації, то куди і як може зміщуватися національний суверенітет? Можливо, тоді суверенітетом володіє хтось інший, що також безпосередньо впливає на присутній механізм управління державою. Наприклад автократична модель ґрунтується на тім, що уряд призначається однією особою (монархом в абсолютних та дуалістичних монархіях, диктатором у диктаторських республіках) або невеликою групою осіб (військовою хунтою, керівництвом правлячої партії) і несе відповідальність перед ними [7]. Тобто національний суверенітет в недемократичних країнах відсутній, при цьому держаний суверенітет може існувати.

Питання «зміщення» національного суверенітету безпосередньо пов'язане з моделлю демократичного правління, оскільки визначає, хто є сувереном і як формується представницька влада та уряд, що виконують волю суверена.

Конституційна монархія (Рис. 2). У такій формі правління суверенітет може бути розподілений між народом і монархом. Парламент виступає інструментом узгодження їхньої волі, забезпечуючи баланс між монархічною владою та національними інтересами. Головою держави зазвичай є Головний Міністр, який виконує функцію посередника між обома суверенами, сприяючи стабільності та ефективному управлінню.

Парламентська республіка. При цьому, у випадку, коли суверенітет належить лише нації, історично сформувалися дві похідні такої форми правління – парламентська республіка (Рис. 3), у якій політичним лідером країни є голова уряду, але парламент виконує значні функції, що дозволяють йому керувати процесом втілення в життя волі народу, використовуючи тимчасовий уряд [7].

Президентська республіка (Рис. 4) була заснована 1787 року конституцією США. В основі її наступний механізм: народ обирає парламент (але він суттєво в процес формування уряду не втручається) і президента, якому й надається право визначення та зміни складу уряду [7].

Президентсько-парламентська модель (Рис. 5), класичним взірцем якої вважається система державного правління Франції за часів П'ятої республіки, має такий політичний механізм: народ обирає парламент і президента, які спільно (за різними процедурами в різних країнах) формують уряд [7].

Розглядаючи Рис. 3, 4, 5, окрім 2, можна встановити, що коли присутня політична нація, яка володіє національним суверенітетом, тоді публічне управління виникає від її волі, набуваючи будь-яку кінцеву форму публічного управління, або виконання суспільно-політичних стратегічних завдань.

Індикатори та механізми, які вказують на здорову ситуацію та навпаки:

- **Активна політична нація, або її відсутність.** Послаблення суверенітету в демократичних країнах може мати різні причини, проте ключовою є слабкість політичної нації. Втрата контролю над суверенітетом відбу-

Рис. 2. Структура реалізації публічного управління в контексті конституційної монархії

Рис. 3. Структура реалізації публічного управління: парламентська форма правління

Рис. 4. Структура реалізації публічного управління: президентська форма правління

Рис. 5. Структура реалізації публічного управління: президентсько-парламентська модель

вається, коли громадяни перестають брати активну участь у політичних процесах, зокрема у формуванні підзвітної та відповідальної публічно-політичної адміністрації, яка реалізує загальноузгоджені національні стратегії. Народ існує навіть за автократичного чи тоталітарного режиму, однак у таких країнах відсутнє справжнє політичне суспільство. У тираніях, автократіях, хунтах, диктатурах або партократіях управління хоча й може мати формальний публічний характер, насправді є виразом волі тирана, автократа чи вузької групи еліт, а не всього народу. Якщо політична нація не сформована або пригнічена, суверенітет фактично перебирають на себе інші сили.

• **Вільне політичне життя та свобода слова.** Будь-яка теорія, що пояснює децентрацію національного суверенітету, окрім його зосередження у волі політичної нації, не змінює суті самого процесу «втрати» суверенітету. Це явище «втрати» можна виявити шляхом аналізу наявності або відсутності вільного політичного життя.

• **Національна свідомість.** Процес формування широкої національної свідомості (або розуміння «сенсу» національного об'єднання), що призводить до зміцнення національного суверенітету може відбуватись як по горизонталі, так і по вертикалі.

• **Загальнонаціональний інтерес і широке залучення нації до політичного процесу.** Зміцнення національного суверенітету тісно пов'язане із загальнонаціональним інтересом, який передбачає залучення широких верств населення до публічно-політичного процесу. Формування єдиного національного суб'єкта можливе лише за умови розуміння та реалізації інтересів, що виходять за межі вузькопрофесійних, групових чи територіальних потреб. Саме це дозволяє громадянам спільно підтримувати політичний порядок і гарантувати державну безпеку. На відміну від демократичних систем, авторитарні режими спираються на вузьке коло підтримки, залишаючи решту громадян осторонь політичного життя. Такі автократії, які пригнічують громадську активність і не створюють умов для залучення людей до національного проекту – у політиці, бізнесі, соціальній сфері чи інших аспектах життя, – мають низькі шанси на довгостроковий модернізаційний розвиток.

• **Загально-національні вибори.** Для збереження рівноваги функціонують демократичні інституції, це передусім загальнонаціональні вибори, які дозволяють вирівнювати реальний центр суверенітету формуючи представницькі демократичні органи, що мають

право говорити від імені всієї нації, забезпечуючи орієнтацію на її волю.

• **Горизонтальні демократичні інституції та неокорпоративізм.** Існування розгалужених громадянських об'єднань, зокрема й позапартійних, свідчить про високий рівень розвитку суспільства. Така система сприяє збереженню балансу й запобігає зміщенню суверенітету. Одним із проявів представницької демократії є неокорпоративізм – сучасна форма корпоративізму, що інтегрується в демократичні механізми, доповнюючи парламентаризм функціональним представництвом. На відміну від класичного корпоративізму, де окремі групи можуть узурпувати владу, неокорпоративізм зміцнює демократичні інституції через соціальне партнерство. Він розвинувся як відповідь на необхідність врахування інтересів ключових суспільних груп у державному управлінні. У країнах із усталеними традиціями (Австрія, Фінляндія, Швеція) неокорпоративізм проявляється у тісній співпраці бізнесу, праці та уряду, тоді як у Франції, США та Канаді його вплив обмежується окремими секторами. На відміну від плюралізму, неокорпоративізм ґрунтується на принципі консенсусу, що забезпечує стабільність демократичної системи. Його механізми передбачають інституційну участь асоціацій у розробці політичних рішень: вони не лише представляють інтереси своїх членів, а й узгоджують позиції з владою, активно впливаючи на державне управління [3].

• **Горизонтальне суспільство та сформована народом влада.** Горизонтальна структура суспільства та влади передбачає існування розвинених публічно-владних демократичних інституцій, що забезпечують баланс і стримують процес зміщення суверенітету. Це захищає суспільство від авторитарних тенденцій та диктатури, які можуть виникнути за відсутності ефективного механізму стримувань і противаг. Ключову роль у цьому відіграють горизонтальні громадянські інституції, що забезпечують захист національного суверенітету та сприяють збереженню демократичного порядку.

• **Плюралізм та конфлікт інтересів.** Розвинена представницька демократія дозволяє вирішувати питання постійного конфлікту інтересів різних принципалів з обов'язковим плюралізмом всередині політичного процесу, що дає змогу досягати узгодженості. Після втілення в реальне політичне керівництво, це дозволяє рухати процес національного розвитку до нових узгоджених національних цілей. При «зміщеному» суверенітеті подібного плюралізму не існує – суспільством керу-

ють за допомогою прямих погроз або значної маніпуляції. Будь-яка загальнополітична дискусія щодо майбутнього нації перебуває під заборонаю. У такому разі йдеться про пригнічення, панування якоїсь частини суспільства, яка може не мати жодної пропозиції, окрім власного домінування для вирішення особистих життєвих завдань за рахунок суспільства. Це призводить до занепаду, вторинності та інших проблем, які становлять сьогодення будь-яких державних утворень, у яких не виникла потужна політична нація.

Недорозвиненість публічно-політичного процесу. Навпаки послаблення національного суверенітету пов'язане з проблемою недорозвиненості публічно-політичного процесу та його складових. Кожен елемент механізму реалізації публічної політики може зводитися до недорозвиненості демократичних інституцій, а також і до їх імітації. Це означає, що може виникнути ситуація, коли відсутня глобальна ідея або немає тих, хто здатний створювати стратегічні програми. Замість цього можуть з'являтися декларативні документи, збірки лозунгів і маніфестів, позбавлені конкретного змісту. У такій ситуації особи, які номінально є політиками, фактично такими не є. Це можуть бути лише представники угруповань, що прагнуть отримати владу в умовах недорозвинутої демократичної системи, де відсутні політична нація і сукупний політичний суверенітет як основа суверенності.

Подібні проблеми були характерні для Європи XVIII і XIX століть під час формування сучасних націй. Аналогічна ситуація спостерігалася після Першої та Другої світових воєн, коли процес деколонізації призвів до модернізації великих цивілізаційних просторів і трансформації етнічних спільнот у сучасні модернізовані нації. Цей про-

цес також був тісно пов'язаний із розвитком промисловості, стрімким зростанням населення, становленням сучасної науки, а також у XX ст. соціальними, військовими й іншими трансформаціями так званого третього світу.

Також може існувати ситуація, коли активне політичне суспільство формально є, але насправді воно відсутнє (Рис. 6).

Може бути так, що існують формальні інститут: дебати, вибори, відбувається обрання політичної влади, яка не має жодної програми, яку може реалізувати реальна політична нація.

Делегативна демократія. Для оцінки «недорозвиненості» O'Donnell G. [21] увів поняття «делегативна демократія». Згідно з його теоретичним аналізом, делегативними є низка нових демократій (в Аргентині, Бразилії, Перу, Еквадорі, Болівії, на Філіппінах, у Кореї та багатьох посткомуністичних країнах). Ці демократії не є представницькими і не мають тенденції стати такими; виходячи з їхніх характеристик, це делегативні демократії (ДД). У представницьких демократіях існує високий ступінь інституціоналізації та організаційного оформлення через плюралізм і неокорпоратизм. Нові демократії можуть регресувати до авторитарного правління або залишатися у невизначеному стані. У країнах делегативної демократії не було досягнуто ані інституційного прогресу, ані успіху уряду у вирішенні соціальних та економічних кризових ситуацій. Делегативні демократії ґрунтуються на передумові, що перемога на президентських виборах дає переможцю право керувати країною на власний розсуд, обмежений лише чинними владними відносинами та визначеним Конституцією терміном перебування при владі. Президент розглядається як втілення нації, головний хранитель

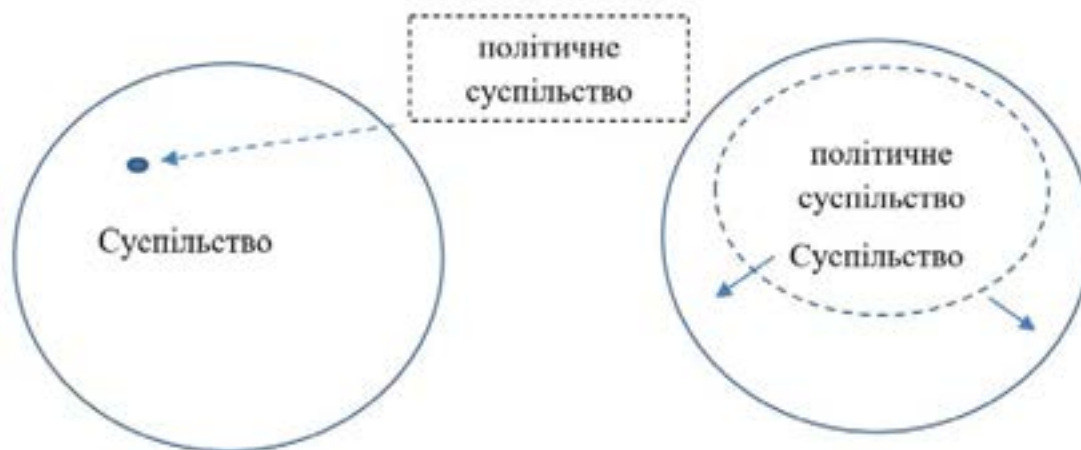

Рис. 6. Присутність або відсутність активного політичного суспільства

і знавець її інтересів. Політика його уряду може лише слабо нагадувати передвиборчі обіцянки [21].

Представництво об'єктивно включає елемент делегування: через процедуру колектив уповноважує індивідуума виступати від свого імені і в кінцевому рахунку підпорядковувати колектив рішенням представника. Отже, представництво та делегування не є полярними протилежностями. Не завжди легко провести чітку межу між типом демократії, організованою навколо «представницького делегування», і типом, при якому делегативний елемент переважає над представницьким. Представництво тягне за собою підзвітність. В умовах інституціоналізованої демократії підзвітність реалізується не тільки по вертикалі – перед виборцями, а й по горизонталі – в системі щодо автономних властей (інших інститутів), яка може поставити питання про неналежне виконання обов'язку даною посадовою особою і навіть покарати його. Представництво і підзвітність створюють додатковий, республіканський вимір демократії: наявність і ретельне підтримання кордону між громадськими і приватними інтересами знаходяться при владі [21].

Вертикальна підзвітність поряд з правом утворювати партії і впливати на громадську думку існує як в представницьких, так і в делегативних демократіях. Однак горизонтальна підзвітність, характерна для представницької демократії, надзвичайно слабка або відсутня в делегативній демократії. Оскільки політика здійснюється кількома відносно автономними органами влади, процес прийняття рішень у представницьких демократіях має тенденцію до повільних темпів і поступовості, а іноді і до тупикових ситуацій. Однак в силу цієї ж причини політичний процес, як правило, застрахований від грубих помилок; крім того, велика ймовірність практичного здійснення політичних рішень [21].

О'Donnell G. [21] наголошує, що головна відмінність між делегативною та справжньою демократією полягає в існуванні розвинених демократичних інституцій: у першому випадку вони відсутні або слабо функціонують, тоді як у другому – діють ефективно. Однак таке твердження є певним спрощенням історичного процесу. Насправді сучасна ліберальна демократія, що утвердилася в країнах Західного світу, є результатом тривалого розвитку та прагнень численних вільнодумців. Вона постала завдяки модернізації західного суспільства, ідеалам Просвітництва, глибоким організаційним трансформаціям і впливу протестантської етики, яка стала одним із

фундаментальних елементів західної цивілізації. Таким чином, самі по собі інституції не можуть забезпечити демократію, так само як неможливо створити золото лише за бажанням. Справжність демократичного процесу визначається передусім існуванням активної, самосвідомої нації – спільноти вільних людей, які не терплять правління тиранів, автократів чи необраної бюрократії. Отже, на нашу думку, питання демократії не зводиться лише до наявності чи відсутності функціонуючих інституцій.

О'Donnell G. [21] перебільшує роль інституцій, применшуючи значення свідомості та активної участі громадян, які є справжнім фундаментом демократії. Інститути, як поняття, не мають самостійного існування – вони лише відображають рівень політичної зрілості суспільства. Тому проблема може полягати не лише в тому, що в одних випадках інститути працюють, а в інших – ні. Можливо, громадяни не є тією політичною спільнотою, яка здатна створити та підтримувати представницьку демократію. У такому разі сама політична система втрачає контроль над суверенітетом, дозволяючи виборним органам, що повинні захищати інтереси суспільства, ухилятися від відповідальності.

Крім того, питання функціонування інститутів часто розглядається як статична модель демократичного устрою, яка не враховує головного – мети їхнього існування та поступального розвитку. Якщо немає чіткої цілі й руху до неї, то навіщо взагалі потрібні ці інститути? Якщо політичний процес зводиться лише до періодичних виборів, то який його сенс? Чи зводиться все лише до регулювання повсякденного життя громадян без вищих суспільних орієнтирів? Насправді така безцільна система ніколи не існувала – демократія завжди була процесом, що має напрям, сенс і відповідальність перед суспільством.

Імітація механізмів публічної політики. Становлення націй у країнах так званого «третього світу» XIX–XX століттях супроводжувалося значними труднощами через відсутність сформованої політичної спільноти. Замість політичної нації може бути присутнє суспільство, поділене за етнічними, релігійними та соціальними ознаками, яке немає жодної спільної стратегічної мети. Еліти, концентруючи у своїх руках національне багатство, перешкоджали створенню політичної свідомості. Відсутність політичної нації спричиняла «зміщення суверенітету» та імітацію механізмів публічної політики. Це проявлялося у браку змістовних програм, реальних політичних дебатів і демократичного супер-

ництва за майбутнє країни. Натомість відбувалося поверхове копіювання демократичних процесів, характерних для розвинених країн. Ознакою такого імітаційного політичного процесу є голосування «проти» без вибору реальних альтернатив. Кандидати нерідко не мали чіткої програми, стратегічного бачення чи здатності до реформ, а їхні кампанії зводились до порожніх гасел. Часто виборцям доводилось обирати серед політичних сил, які вже демонстрували свою неефективність, але через відсутність розвиненої демократичної культури цей цикл повторюється. Ситуацію ускладнює нестача лідерів, здатних реалізувати ефективну публічну політику. Натомість на авансцену висуюються «фігури прикриття», які не мають ні компетентності, ні реального впливу. Це призводить до стагнації, що загрожує стати незворотною в умовах подальшого поглиблення політичної кризи.

Відсутність політичної нації часто ставала наслідком механістичного об'єднання різномірних частин суспільства в межах нових держав. У XVIII–XX столітті ця проблема постала перед новоствореними країнами Південної Америки (зокрема, Симон Болівар прагнув запровадити модель, подібну до північно американської), однак процес національного становлення затягнувся на півтора століття. Подібний феномен яскраво проявився у XX столітті на Близькому Сході, в Африці та інших регіонах, де після Другої світової війни виникли держави, сформовані з населення, розділеного племенними традиціями, етнорелігійними відмінностями та імперською спадщиною. У цих країнах часто бракувало механізмів формування політичної нації. Натомість влада концентрувалася в руках правлячої кліки, яка спиралася на підтримку окремої етнорелігійної групи, що призводило до домінування однієї частини суспільства над іншими. Така нестабільність робила держави, особливо в Африці та на Близькому Сході, вразливими до впливу зовнішніх сил і внутрішніх угруповань, які використовували ці розбіжності для досягнення власних інтересів.

Відсутність єдності навколо ідеї модернізації. Брак національної згуртованості навколо прогресивної політичної програми та загальнонаціонального політичного проєкту, а також зосередженість на вузькогрупових інтересах призводили до затяжних громадянських конфліктів. У другій половині XX століття в Африці та на Близькому Сході це стало причиною численних війн і збройних протистоянь. Етнорелігійні групи, невдово-

лені своїм становищем, у союзі із зовнішніми гравцями прагнули політичного домінування або реалізації власних інтересів, що унеможливило створення модернізаційного проєкту, здатного об'єднати суспільство.

Зовнішнє управління. Однією з причин послаблення суверенітету є ситуація, коли нація фактично не володіє власною долею. Подібне положення речей, як вважають деякі дослідники [24], спостерігається у випадках, коли встановлюється зовнішнє управління, прикладом може бути ситуації на Близькому Сході. Під час Холодної війни підтримка диктатур на Близькому Сході зміцнювала авторитарні режими, однак пізніше відбулася зміна концепції. Демократія стала інструментом впливу, а доступ до нафти – ключовим мотивом. Реалістична теорія пояснює втручання США їхнім прагненням до безпеки та розширення влади. Ліберальні підходи стверджують, що демократизація повинна сприяти миру, але на практиці американська політика часто ігнорувала наслідки для регіону. Конструктивісти вважають, що США нав'язують конкурентну міжнародну систему, в якій зовнішнє управління виправдовує військові інтервенції [24].

Незважаючи на виведення збройних сил (2011 рік), США продовжили впливати на Ірак через механізми політичного та економічного контролю. Управління SIGIR, створене після скасування тимчасової адміністрації коаліції в 2004 році, забезпечило нагляд за процесами відновлення, що підкреслює залежність Іраку від США. Суверенітет країни залишався формальним, оскільки припинення військової присутності не означало відмови від американського впливу [9]. Ірак став ареною боротьби різних фракцій, а американська політика, спрямована на демократизацію, фактично призвела до розколу еліти і постійної кризи влади, чим скористалися зовнішні гравці, включаючи Іран [24]. Розвиток політики в країні супроводжується зростаючою фрагментацією серед шіїтів, курдів і сунітів, що ускладнює формування стабільного уряду [10]. США продовжують сприймати регіон через призму теорії балансу сил, намагаючись впливати на його структуру, хоча цей підхід не завжди відповідає реальності місцевої політики [18]. Близький Схід залишається ареною суперництва як між регіональними гравцями, так і зовнішніми державами. Три ключові фактори посилюють напруженість: вплив таких світових сил, як США, внутрішня економічна вразливість багатьох країн і жорстка конкуренція між державами регіону [19].

Іноземний вплив завжди є викликом для національного суверенітету. Останні дослідження у США підтверджують спроби іноземного втручання через підкуп, дезінформацію та маніпуляцію діаспорами. Через прихований характер таких дій їхній вплив часто недооцінюється [17]. Водночас загальне визначення шкідливого іноземного впливу дозволить уникнути колективної надмірної реакції, яка може підірвати відкритість ліберальних демократій до корисної інформації та перспектив [16].

Іноземний вплив може відбуватись в контексті інформаційних кампаній. Інформаційна кампанія – це організований план взаємопов'язаних операцій, що використовує інформаційні інструменти для впливу, маніпулювання чи спотворення даних, з метою дезорганізації або зміни рішень на індивідуальному чи колективному рівні [15]. Авторитарні режими не лише втручаються у вибори, а й прагнуть змінити сприйняття своїх режимів та вплинути на зовнішню політику демократичних держав. Вони використовують університети, аналітичні центри та ЗМІ для поширення позитивного іміджу та придушення критики. Дезінформація, що підриває довіру до медіа та політичних інститутів, активно використовується як інструмент впливу. Іноземне фінансування досліджень стало проблемою для аналітичних центрів США. Водночас контакти аналітичних центрів із іноземними урядами несуть ризики конфлікту інтересів та самоцензури, навіть якщо вони не порушують законодавство [11].

В сполучених штатах для захисту, насамперед від інформаційного втручання, прийнятий Закон про реєстрацію іноземних агентів (FARA, 1938 р.) який зобов'язує осіб, які діють від імені іноземного принципала, реєструватися в Міністерстві юстиції (DOJ) протягом 10 днів після початку діяльності. Винятки надаються американським ЗМІ та добросовісним іноземним медіа. Недотримання вимог є кримінальним злочином. Виконання закону контролює підрозділ реєстрації FARA при NSD [8].

В інших країнах наприклад у Канаді у квітні 2021 року депутат від Консервативної партії, який представляв округ Великого Ванкувера зі значним китайсько-канадським населенням, виніс до парламенту законопроект приватного члена (С-282) Про створення «реєстру іноземного впливу». Законопроект був розроблений за зразком австралійського законодавства і спрямований на створення публічного реєстру фізичних осіб, які не є

акредитованими дипломатами, які взаємодіють з державними посадовими особами з питань законодавства, регулювання або розробки політики від імені іноземного державного суб'єкта [22].

Захист від іноземного впливу не виключає надання допомоги іншим демократичним країнам у протидії згубному іноземному впливу, такому як корупція, дезінформація або маніпулювання діаспорами, що є центральним компонентом просування демократії в світі США. Обмін інформацією та передовим досвідом з демократичними країнами-однодумцями – на двосторонній основі, через Центр глобальної взаємодії Держдепартаменту і багатосторонні механізми-підвищує стійкість ліберальних демократій перед обличчям згубного іноземного впливу [16]. З іншого боку, авторитарні режими, швидше за все, позначають програми просування демократії в США та інших ліберальних демократіях як небажане іноземне втручання у їх внутрішню політику. Нарешті, ліберальні демократії також можуть сприяти демократії за кордоном, захищаючи важливих учасників майбутніх політичних змін та демократизації [16].

Найпоширенішою формою іноземного впливу залишається фінансова підтримка еліт, політиків та лобістських кампаній, що може стимулювати самоцензуру. Прямий підкуп все ще актуальний. У США заборонено іноземне фінансування політичних кампаній, хоча впливові особи знаходять способи обходу, зокрема через лобістів. Закон FARA 1938 року вимагає прозорості щодо іноземного втручання. ТНК, схильні до лобіювання, можуть піддаватися тиску, змінюючи політику або уникаючи чутливих тем [12].

Діаспори – це спільноти спільного походження за межами своєї етнічної або релігійної батьківщини, але вони відрізняються рівнем політичної активності, зв'язками та поглядами. Їхня ідентичність визначається політикою країни походження, місцевим середовищем та власним досвідом. Діаспорні громади стають об'єктами як зовнішнього впливу, так і підозр у країнах проживання. Надмірна реакція на іноземні загрози може підштовхнути частину діаспори до повернення на батьківщину, посилюючи розкол. Це також може послабити демократичний вплив діаспор на країни походження, спотворюючи їхнє сприйняття ліберальної демократії [13].

«Зміщення» до бюрократії. Незважаючи ні на що, навіть у США вважають, що суверенітет дедалі більше зміщується до бюрократії. Зразком демократичного правління можна

вважати ідеї, висловлені Алексісом де Токвілем: безліч громадських асоціацій, братств і зборів слугували ілюстрацією зародження демократичної культури. Це культура, в якій існує «бажання і здатність окремих громадян активно брати участь як індивідуально, так і спільно в управлінні суспільними справами, що їх стосуються». Однак, як зазначає Manusama K., оцінюючи сучасну реальність Сполучених Штатів, така демократична культура, що забезпечує здоровий і мирний демократичний дискурс, можливо, вже зникла [20].

Не дивлячись на численні проблеми, на що вказують дослідники [20], все ж таки прикладом міцного національного суверенітету можуть бути сучасні Сполучені Штати, в яких механізм реалізації публічної політики залишається одним із найрозвиненіших у світі. Політична нація активно стежить за тим, щоб уникати імітації демократії. Адже будь-яке відхилення від цих принципів веде до деградації державних інституцій, втрати стратегічного бачення, ослаблення економіки та, зрештою, зниження глобального впливу, що має серйозні наслідки для національного добробуту.

Шляхи вирішення проблеми послаблення національного суверенітету. Передусім це запуск модернізаційного проекту який сформує єдину політичну націю, як це відбувалось в інших країнах, наприклад в Індії. У ХХ столітті націоналізм став ключовим фактором у боротьбі Індії за незалежність та подальшому державному будівництві. Після 1947 року формування нації відбувалося через поєднання історичної самобутності з модернізацією. Джавахарлал Неру наголошував на збереженні культурної спадщини поряд із впровадженням сучасних технологій. Індійська модернізація ґрунтувалася на двох аспектах: збереженні тисячолітньої цивілізації та її різноманітності (етнічної, расової, кастової) та створенні єдиної політичної нації, що наділила всіх громадян рівними правами. Одночасно відбувалася масштабна науково-промислова модернізація. Сучасна індійська нація та політична еліта стали результатом синтезу минулого й сучасності. Успіх національного проекту забезпечила правляча еліта, яка мала чітке бачення майбутнього, прагнула зміцнити державність і зберегти незалежність країни [14].

Модернізаційний процес, який відбувався в Західній Європі та Північній Америці, демонструє, що формування політичної нації потребує інтеграції різних груп на основі інтересу до спільного розвитку. Це досягається через створення єдиного проекту, що враховує

інтереси всіх залучених учасників і дозволяє кожному громадянину брати участь (знайти своє місце та реалізацію) у державному житті. Успішна модернізація призводить до поступового подолання розбіжностей, які з часом стають лише культурними особливостями окремих регіонів. Ці розбіжності більше не мають політичного значення і сприймаються як частина національного колориту. Успіх таких проектів сприяє формуванню спільної ідентичності, яка об'єднує людей у сприйнятті себе як історичного суб'єкта з єдиними прагненнями та метою [14].

Якщо національний модернізаційний проект втрачає актуальність, це створює серйозні проблеми для існування державного політичного суб'єкта. Без чіткої стратегії розвитку та єдності суспільства держава стає схильною до розпаду, а її громадяни втрачають спільне бачення майбутнього. При цьому глобалізація та модернізація – це різні процеси, хоча вони можуть взаємодіяти між собою. Глобалізація означає інтеграцію країни у світову економіку та міжнародні зв'язки, але не обов'язково веде до внутрішніх реформ чи покращень. Вона може спричинити економічне зростання, але також здатна загострювати соціальні й політичні проблеми, адже транснаціональні корпорації часто орієнтовані лише на прибуток, а не на розвиток місцевої інфраструктури чи добробут населення країни розташування.

Модернізація, на відміну від глобалізації, спрямована на внутрішні зміни: розвиток технологій, освіти, економічних і політичних інституцій. Вона передбачає покращення умов життя та підвищення рівня соціального розвитку. Тобто, модернізація – це зміни всередині країни, тоді як глобалізація – це включення в міжнародну систему без гарантій позитивних внутрішніх змін.

Процес модернізації постколоніальних країн супроводжувався децентралізацією та демократичними реформами. В Індії за правління Індіри Ганді (1966) зросла децентралізація, що сприяло залученню населення до політичного процесу. У Латинській Америці децентралізація посилилася після занепаду авторитарних режимів, сприяючи демократизації, економічній ефективності та громадській підзвітності [4]. Політична децентралізація передбачає передачу влади місцевим органам, адміністративна – автономність у прийнятті рішень, а фінансова – фінансову незалежність. У Бразилії та Колумбії реформи зміцнили місцеве управління, тоді як у Мексиці та Аргентині ефект був слабшим. У США та Канаді децентралізація розвивалася завдяки місцевим політичним елі-

там. У Бельгії (1988–1993) реформи закріпили федеративну систему, розширивши повноваження регіонів. Децентралізація є гнучким процесом, що змінюється відповідно до політичних і економічних потреб, від посилення місцевого самоврядування до централізації ключових функцій [5].

Питанням які напряду вв'язані з підвищенням процесу національної суверенізації є наступні:

- Децентралізація сприяє горизонтальному розвитку громадянського суспільства, передаючи повноваження з центру на місця. Це залучає ширші верстви населення до політичного процесу, стимулюючи націотворення та формування еліт, зацікавлених у національному майбутньому.

- Ефективність механізму публічної політики передбачає наявність реальних демократичних інститутів, а не їхню імітацію. Це включає обов'язкову політичну конкуренцію, свободу слова та різноманітність поглядів на розвиток країни.

- Лібералізм протистоїть патерналізму, наголошуючи, що громадяни, і політична нація в цілому, не потребують опіки з боку «досвідчених» лідерів чи угруповань, які нав'язують свою волю нації шляхом прямого примусу або маніпуляцій.

- Свідомі громадяни здатні самостійно визначати власні інтереси без зовнішнього втручання, відкрито маніфестуючи свої погляди щодо майбутнього власної країни, корегуючи виникаючи конфлікти відповідно до демократичного плюралізму в межах формування публічної влади шляхом виборів.

- Важливим елементом збереження національного суверенітету є внутрішній аудит, який дозволяє контролювати ефективність політики. Якщо вона виявляється неефективною, тимчасова влада втрачає підтримку. Обрані керівники змушені уважно аналізувати витрати ресурсів, адже кожен громадянин розуміє, хто є дійсним власником національних багатств. При цьому втрата сукупного політичного суверенітету неминуче веде до втрати економічної та іншої незалежності.

Висновки:

- Функціонування політичної нації є ключовим чинником зміцнення національного суверенітету, а також формування та розвитку демократичних інститутів. Цей процес передбачає подолання перешкод на шляху становлення вільного демократичного життя та усунення загроз, що можуть обмежувати політичну автономію громадян.

- Ознаками сильної політичної нації є свобода слова, відкриті дискусії, плюралізм

думок, суспільне обговорення національних програм та активна громадянська позиція щодо спроб узурпації влади. Ці чинники вказують на наявність зрілого громадянського суспільства, здатного захищати демократичні цінності та власну автономність. Політична самосвідомість передбачає не лише усвідомлення громадянських прав і свобод, а й їх активний захист, що є запорукою стабільного розвитку нації.

- Формування влади має відбуватися в межах правового поля, через конкурентне змагання стратегічних програм, з обов'язковим дотриманням норм конституції. Це забезпечує політичний плюралізм та запобігає концентрації влади в руках окремих груп, що може загрожувати національному суверенітету.

- Захист політичної нації від спроб обмежити ліберальні свободи нерозривно пов'язаний із наявністю дієвого механізму публічного управління. В економічному вимірі це впливає на рівень добробуту та якості життя громадян. Створення ефективної системи публічної політики є ключовим фактором конкурентоспроможності держави. Політичний механізм, що здатний ефективно забезпечувати національні інтереси, є основою економічної стабільності, розвитку науки та соціальної сфери.

- Проекти національного розвитку є основою стабільного функціонування політичної системи. Вони сприяють формуванню сильної політичної нації як активного суб'єкта історичного процесу. Модернізаційні ініціативи повинні інтегрувати різні соціальні групи на основі спільної ідентичності та прагнення до розбудови сучасної держави. Ефективні стратегії розвитку передбачають узгодження політичних рішень із суспільством, що створює основу для економічного зростання, швидкого реагування на виклики та забезпечення добробуту майбутніх поколінь.

- Недостатній розвиток політичного процесу призводить до декларативної політики, що не вирішує реальних проблем. Для запобігання таким кризовим явищам необхідно формувати політичне суспільство, здатне розробляти стратегічні програми та забезпечувати прозорість механізмів управління. Делегативна демократія та згортання демократичних процесів несуть загрозу суверенітету, демократична політична система може зміщуватись в бік авторитаризму та тоталітаризму. Важливо запобігати таким тенденціям, забезпечуючи, щоб влада спиралася на волю громадян, а не на вузькокорпоративні інтереси.

Література:

1. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
2. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 1: Теорія державного управління / наук.-ред. колегія: В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. 748 с.
3. Квітка С. А. Неокорпоративізм як механізм взаємодії між державою та групами інтересів. *Аспекти публічного управління*. 2014. № 2(7). С. 5–14. DOI: <https://doi.org/10.15421/151439>
4. Пономарьов В. В. Децентралізація влади в постколоніальних країнах світу. *Pressing Problems of Public Administration*. 2019. № 1(55). С. 168–174. DOI: <https://doi.org/10.34213/ap.19.01.22>
5. Пономарьов В. В. Особливості децентралізації влади в країнах із федеративним державним устроєм. *Ефективність державного управління*. 2018. № 57. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.57.2018.164639>
6. Про національну безпеку України : Закон України від 31.03.2023 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 05.02.2025)
7. Романюк О. Моделі державного правління: світовий досвід і реалії посткомуністичних суспільств. *Політичний менеджмент*. 2008. № 4(31). С. 74–87.
8. Agent of influence: Should Russia's RT Register as a Foreign Agent? (Aug. 1, 2017). *Foreign Agents Registration Act of 1938*. P. 4. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep03723.5> (дата звернення: 05.02.2025).
9. al-Karoui, H. The Occupation Project and the Democratic National State Project: Iraq, From Security to Political Management. 2011. 49 p. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep12670> (дата звернення: 05.02.2025)
10. al-Shadeedi, H., van Veen, E. Annex 1: The fragmentation of Shi'a, Kurdish and Sunni politics in Iraq. *Iraq's Adolescent Democracy: Where to Go from Here*. Clingendael Institute, 2020. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep25691.12> (дата звернення: 05.02.2025)
11. Avenues of Influence: Information. *Foreign Influence and Democratic Governance: Defining and Countering Malign Influence*. 2024. October 1. P. 16–22. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep64356.8> (дата звернення: 05.02.2025)
12. Avenues of Influence: Money. *Foreign Influence and Democratic Governance: Defining and Countering Malign Influence*. 2024. October 1. P. 9–15. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep64356.7> (дата звернення: 05.02.2025)
13. Avenues of Influence: People. *Foreign Influence and Democratic Governance: Defining and Countering Malign Influence*. 2024. October 1. P. 23–27. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep64356.9> (дата звернення: 05.02.2025)
14. Balasubrahmanyam, S. Imagining the Indian Nation: The Design of Gandhi's Dandi March and Nehru's Republic Day Parade. *Designing Worlds: National Design Histories in an Age of Globalization*. 2016. P. 108–124. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv8bt1mv.10>
15. Executive Summary. *Truth and Reality with Chinese Characteristics: The Building Blocks of the Propaganda System Enabling CCP Information Campaigns*. 2024. P. 4–8. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep59591.3> (дата звернення: 05.02.2025)
16. Foreign Influence and Democracy Promotion. *Foreign Influence and Democratic Governance: Defining and Countering Malign Influence*. 2024. October 1. P. 28–29. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep64356.10> (дата звернення: 05.02.2025)
17. Foreign Influence and Democratic Governance: Evaluation and Response. *Foreign Influence and Democratic Governance: Defining and Countering Malign Influence*. 2024. October 1. P. 30–38. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep64356.11> (дата звернення: 05.02.2025)
18. Harrison R. U.S. Interests Revisited. *U.S. Foreign Policy Towards the Middle East: Pumping Air into a Punctured Tire*. – Arab Center for Research & Policy Studies, 2019. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep19950.5> (дата звернення: 05.02.2025)
19. Lons C., Fulton J., Sun D., Al-Tamimi N. China's Great Game in the Middle East. *European Council on Foreign Relations*, 2019. URL: <http://www.jstor.com/stable/resrep21525> (дата звернення: 05.02.2025)
20. Manusama K. M. 'A Republic, If You Want to Keep It'. *Atlantisch Perspectief*. 2024. 48(3). P. 25–28. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.2307/48794478> (дата звернення: 05.02.2025)
21. O'Donnell G. A. Delegative Democracy. *Journal of Democracy*. 1994. 5(1). P. 55–69. *The Johns Hopkins University Press*. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.1994.0010>
22. Wark, W. How Allies Do It: Five Eyes Foreign Influence Transparency Registries. 2024. May 1. 14 p. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep60144> (дата звернення: 05.02.2025)
23. Williams M. The Crisis of Democracy: Neoliberal Capitalism, Authoritarianism and Reclaiming Democracy. *Destroying Democracy: Neoliberal Capitalism and the Rise of Authoritarian Politics*. 2021. P. 2–24. DOI: <https://doi.org/10.18772/22021086994.6>
24. Wood, R. Promoting Democracy or Pursuing Hegemony? *Journal of Global Faultlines*. 2019–2020. 6(2). P. 166–185. *Pluto Journals*. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.13169/jglobfaul.6.2.0166> (дата звернення: 05.02.2025)